

АНАЛІЗ СТАНУ ВИКОРИСТАННЯ ОСУШЕНИХ ЗЕМЕЛЬ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Виконано аналіз стану використання осушених земель Житомирської області з урахуванням змін факторів проведення земельної реформи. З метою покращення сучасного стану осушених земель Житомирської області запропоновано оптимізаційні заходи.

Ключові слова: осушувані землі, меліорація, використання осушених земель, стан земель, деградаційні процеси, Житомирська область.

Вступ. Осушені землі є природно-техногенним комплексом, який складається з інфраструктури і меліорованих земель. Реформа проявляється в сталості функціонування цієї комплексної системи і позначається на якості і ефективності використання земель. Зважаючи на достатньо велику частку осушених земель в Житомирській області актуальним є проаналізувати сучасний стан використання цих земель. Враховуючи зміни форм власності, паювання осушених земель і утворення на їх базі нових агровиробничих формувань.

Аналіз літературних джерел та постановка проблеми. На сьогоднішній день питанням дослідження стану використання осушених земель займаються багато вчених та практиків. Оцінку та контроль за станом осушених земель вивчав В.Е. Алексієвський, І.Ю. Наседкін та І.Б. Корсунська [3]. Меліоративний стан осушуваних земель на заході України досліджував Б.І. Козловський [4]. Показники еколого-меліоративного стану осушуваних земель відображено в праці Б.С. Маслова [5]

Дослідженням питання моніторингу меліорованих територій сьогодні займаються такі вчені як В.С. Мошинський [2], І.Ю. Наседкін, О.В. Цвєтова, Г.П. Рябцева та ін.

Цілі та задачі дослідження. Метою дослідження було проаналізувати сучасний стан використання осушених земель в Житомирській області.

Матеріали та методи досліджень. Під час виконання дослідження використовувались матеріали Житомирського обласного управління водних ресурсів. Зокрема звіти "Основні показники технічної експлуатації осушувальних систем і використання осушених земель" за 1991, 2005, 2009 та 2015 роки.

Результати досліджень та їх обговорення. Загальна площа осушених земель складає близько 3 млн. га або 7,1% в складі сільськогосподарських угідь в Україні. Найбільші площі осушених сільськогосподарських угідь у Львівській (513,2 тис. га), Житомирській (425,4 тис. га), Волинській (416,6 тис. га) та Рівненській (390,4 тис. га) областях. У Поліссі побудовано понад 60 великих осушувальних систем, у тому числі Ірпінська, Трубізька, Верхньоприп'ятська, Берегівська, Латорицька, Турська та інші.

Осушення земель здійснюється за допомогою меліоративних систем, які поділяються на:

- державні (міжгосподарські), що розташовані на територіях декількох сільських рад і знаходяться на балансі Міжрегіонального управління водного господарства, яке згідно Закону України "Про меліорацію земель" несе повну відповідальність за експлуатацію та утримання даних систем у технічно справному стані;

- внутрішньогосподарські - розташовані на землях однієї сільської ради, експлуатація та утримання яких здійснюється за рахунок власників (користувачів) даних систем.

Згідно постанови Кабінету Міністрів від 13 серпня 2003 року №1253 було передано внутрішньогосподарські меліоративні фонди на баланс сільських та селищних рад.

Для обслуговування цих систем та регулювання водного режиму на осушуваних землях у восьми районних центрах та м. Житомирі створені управління водного господарства, а для контролю за гідрогеолого - меліоративним станом осушених земель – Житомирська гідрогеолого - меліоративна експедиція.

Основним завданням водогосподарських експлуатаційних служб є збереження і забезпечення працездатності меліоративних фондів з мінімальними витратами бюджетних коштів, а також впровадження нових відносин з приватними землекористувачами.

Більшість осушених площ має сільськогосподарське призначення. Частка меліорованих с/г угідь в області становить 84,6% від їх загальної площі. Осушено 76% ріллі, 4,3% перелоги, 0,2% багаторічних насаджень, 8,8% сіножатей, 9,1% пасовищ, 1,7% інші угіддя.

За кількістю меліоративних земель Житомирська область знаходиться на третьому місці в Україні. У Житомирській області налічується 425,4 тис. га меліорованих земель, що становить 20% усіх сільгоспугідь області. На сьогодні ці землі знаходяться у власності чи користуванні більше 53 тис. землевласників та землекористувачів.

Рис. 1. Використання угідь на осушених землях Житомирської області

Таблиця 1

Стан використання меліорованих земель за власниками і користувачами

Рік		2011	2012	2013	2014	2015
Загальна площа осушувальних земель	<i>тис.га</i>	425,4	425,4	425,4	425,4	425,4
Державні підприємства	<i>тис.га</i>	7,2	7,2	7,2	7,2	7,2
	<i>кількість</i>	13	12	12	12	12
Приватні підприємства	<i>тис.га</i>	119,3	131,5	123,9	139	149,3
	<i>кількість</i>	254	278	273	301	317
Фермерські господарства	<i>тис.га</i>	7,5	8,5	7,5	10,1	11,1
	<i>кількість</i>	97	103	104	110	115
Власники землі	<i>тис.га</i>	206,1	194	201	186,2	164,1
	<i>кількість</i>	60530	57968	59827	56827	53451
інші в тому числі землі водного фонду	<i>тис.га</i>	85,3	84,2	85,8	89,9	93,1
	<i>кількість</i>	59	59	60	59	59
Площа осушених земель на м/г осушувальних систем	<i>тис.га</i>	9,7	9,7	9,7	9,7	9,7
	<i>кількість</i>	380	380	380	380	380

Розпаювання сільськогосподарських угідь призвело до того, що меліоративні системи опинилися у власності великої кількості осіб, внаслідок цього експлуатація та збереження цих систем унеможливується.

Утворилася велика кількість землевласників, частина з них не використовує дані земельні ділянки, тому опинившись без господарів меліоративні мережні були частково демонтовані, зруйновані та розкрадені. Таким чином меліоративні системи втратили свою цілісність, що спричинило ряд негативних явищ на певних територіях.

Роздержавлення (розпаювання) с/г угідь спричинило погіршення стану осушувальних систем. При реформуванні агропромислового сектору осушені землі практично стали нічийними. Землевласники та землекористувачі, які отримали у власність чи користування земельну частку (пай) не несуть відповідальності за збереження та використання інфраструктури осушених земель. Проводити ремонтні та експлуатаційні роботи вони не можуть, а заключати договори з водогосподарськими організаціями багатьом не вигідно фінансово. Згідно даних Житомирського обласного управління водних ресурсів у 2016 році було укладено 95 договорів по наданню послуг щодо двобічного регулювання водного режиму меліорованих земель на площі 43 тис. га.

Подрібнювання масивів на земельні частки (паї) без врахування рельєфу, ґрунтового покриву, стану земель, розташованих меліоративних мереж, гідротехнічних споруд та інших показників збільшило деградаційні процеси. Все це спостерігається на фоні значного зниження внесення органічних та мінеральних добрив, припинення робіт з хімічної меліорації ґрунтів та технічної експлуатації меліоративних систем.

На осушувальних землях поширена площинна та лінійна ерозія. Загальна площа сільськогосподарських угідь, які зазнали ерозії ґрунту, в межах Житомирської області становить 104,8 тис.га, в тому числі 83,9 тис.га – водної ерозії та 20,9 тис. га – вітрової.

Вітрова ерозія на Поліссі проявляється, головним чином, на осушених торф'яниках та легких ґрунтах, де критична швидкість вітру для відкритої поверхні ґрунту, за якої починається дефляція, становить: для мінеральних ґрунтів – 5-6, органічних – 8-9 м/сек.

Крім дефляції, велику загрозу становить і водна ерозія. Вона поширена в південних лісостепових районах, де площа схилів становить 50,5 тис. га, в тому числі в Бердичівському – 5,0; Любарському – 11,5; Попільнянському – 8,9; Ружинському – 16,1; Чуднівському – 9,0 тис. га.

Крім цього, в Овруцькому районі землі на схилах займають понад 13 тис. га. Тобто площа схилів, на яких інтенсивно проявляється ерозія становить більше 63 тис. га. Серед них майже 66 % займають пологі схили, близько 30 % покатої схили крутістю 3-5° і 14 % – круті схили. [8]

Значна частина осушуваних земель знаходиться в зоні радіоактивного забруднення, які мають свою специфіку використання.

Оцінку еколого-меліоративного стану осушувальних земель виконують за комплексом показників, порівнюючи фактичні дані з допустимими і критичними значеннями. Виділяють три категорії стану – сприятливий, задовільний, незадовільний. Згідно даних у 2015 році в сприятливому стані –

238 тис. га, у задовільному – 94 тис. га, а у незадовільному стані – більше 20 тис. га (5-6%).

Рис. 2. Стан осушуваних с/г угідь Житомирської області

Незадовільний стан в основному формується із-за високих рівнів ґрунтових вод та термінів відведення поверхневих вод.

Рис. 3. Розподіл осушуваних земель за незадовільним станом на території Житомирської області

Серед заходів, які спрямовані на покращення стану використання осушуваних земель, можна виділити:

- провести облік наявності і використання всіх осушених земель;
- провести облік наявності і технічний стан всіх осушувальних систем;
- виконати роботи по догляду, ремонту і покращенню технічного стану систем;
- виведення малородючих осушуваних земель з сільськогосподарських угідь;
- регулювання водного режиму ґрунту протягом всього року відповідно до вимог сільськогосподарських культур;
- проведення ренатуралізації колишніх осушуваних земель за попередньо розробленими проектами та необхідним фінансуванням.

Висновки. Отже, проаналізовано сучасний стан використання осушених земель Житомирської області. Загальна площа меліорованих земель області становить 425,4 тис. га з них на осушувані сільськогосподарські угіддя припадає 353,4 тис. га. Меліоративний стан сільськогосподарських угідь є сприятливий на території 238821 га (68%), задовільний – 94057 га (26%) та не задовільний – 20541 га (6%).

Рациональне використання осушених земель потребує фінансової підтримки з боку держави, проведення спостережень та аналізу інформації щодо еколого-меліоративного стану осушених земель та технічного стану меліоративних систем, ведення баз даних про стан систем, консервації деградованих земель, забезпечення інформацією про реальний стан меліорованих земель усіх власників та користувачів, а також вести державний контроль за станом експлуатації меліоративних систем і використанням меліорованих земель.

Зважаючи на великі обсяги осушених земель в Поліссі, постійне зменшення обсягів робіт з підтримки та реконструкції інфраструктури меліоративних систем, браку коштів на проведення масштабних польових досліджень, актуальним постає завдання залучення новітніх технологій для планування й проведення моніторингу стану осушених земель та інфраструктури меліоративних систем, зокрема заснованих на використанні даних дистанційного зондування Землі та геоінформаційних систем.

Література

1. Кучер О.О., Придатко В.І., Апетова Ю.В. Зрошення й осушення сільськогосподарських земель / Агробіорізноманіття України: теорія, методологія, індикатори, приклади. Книга 2. – Київ: ЗАТ "Нічлава". 2005. С. 501-507.

2. Мошинський В.С. Методи управління продуктивністю та екологічною стійкістю осушуваних земель : монографія / В.С. Мошинський. – Рівне : НУВГП, 2005. – 250 с.
3. Алексеевский В.Е. Формирование мелиоративной обстановки на осушаемых землях, ее оценка и контроль / В.Е. Алексеевский, И.Ю. Наседкин, И.Б. Корсунская // Обеспечение экологической надежности мелиоративных объектов. – Киев : Урожай, 1987. – С. 33-43.
4. Козловський Б.І. Меліоративний стан осушуваних земель західних областей України : монографія / Б.І. Козловський. – Львів : Євросвіт, 2005. – 420 с.
5. Маслов Б.С. Мелиорация и охрана природы / Б.С. Маслов, И.В. Минаев. – М. : Россельхозиздат, 1985. – 271 с.
6. Електронний ресурс : <http://zouvr.gov.ua/zggme.html>
7. Основні показники технічної експлуатації осушуваних систем і використання осушених земель Житомирського обласного управління водних ресурсів станом на 1.01. 2016 року.
8. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Житомирської області у 2014 році. Електронний ресурс : http://www.menr.gov.ua/docs/activity-dopovidi/regionalni/rehionalni-dopovidi-u-2014-rotsi/jitomirska_2014.pdf

Аннотация

Выполнен анализ использования осушенных земель Житомирской области с учетом изменений факторов проведения земельной реформы. С целью улучшения современного состояния осушенных земель Житомирской области предложено оптимизационные мероприятия.

Ключевые слова: осушаемые земли, мелиорация, использование осушенных земель, состояние земель, деградационные процессы, Житомирская область.

Annotation

The analysis of the use of drained lands in the Zhytomyr region is carried out, taking into account changes in the factors of land reform. To improve the current state of drained lands in the Zhytomyr region, optimization measures have been proposed.

Key words: drained land, melioration, use of drained land, condition of lands, degradation processes, Zhytomyr Region.